

УДК 338.330.341.1

Халімон Т.М.
кандидат економічних наук,
докторант кафедри менеджменту
Державного університету телекомунікацій

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ НА ЗАСАДАХ ІННОВАЦІЙНОСТІ

ENSURING OF ENTERPRISES' COMPETITIVENESS ON THE PRINCIPLES OF INNOVATIVENESS

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто теоретико-методологічні та практичні аспекти забезпечення конкурентоспроможності підприємств на засадах інноваційності. Виявлено наявні проблеми та обґрунтовано методичний інструментарій щодо їх вирішення, який передбачає узгодження клієнтоорієнтованого ціннісно-компетентнісного і ресурсного підходів.

Ключові слова: конкурентоспроможність, підприємства, забезпечення конкурентоспроможності, інноваційність.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены теоретико-методологические и практические аспекты обеспечения конкурентоспособности предприятий на основе инновационности. Выявлены существующие проблемы и обоснован методический инструментарий по их решению, который предусматривает согласование клиентоориентированного ценностно-компетентностного и ресурсного подходов.

Ключевые слова: конкурентоспособность, предприятия, обеспечение конкурентоспособности, инновационность.

ANNOTATION

The article examined the theoretical and methodological and practical aspects of the competitiveness of enterprises through innovation. problems have been identified. methodological tools was justified to address the problems. This toolkit provides a coordination of customer orientation, values, competencies and resources.

Keywords: competitiveness, enterprises, ensuring competitiveness, innovation.

Постановка проблеми. За умов поглиблення глобалізаційних процесів та постійного загострення конкуренції основою забезпечення конкурентоспроможності підприємств виступають інновації, які дають їм змогу займати лідируючі позиції на ринку. На жаль, нині освоєння інновацій як одного з головних чинників підвищення рівня конкурентоспроможності підприємствами не здійснюється. Водночас трансформаційні перетворення, у результаті яких ростуть невизначеність, загрози і ризики, розширюють багатоваріантність методичного інструментарію до процесу забезпечення конкурентоспроможності підприємств на засадах інноваційності. Якісні трансформації суспільних потреб, стрімкість науково-технічного прогресу, загострення конкурентної боротьби та інші чинники середовища вимагають від усіх підприємств інноваційної активності. Інновації вирішують широкий спектр проблем, які передбачають принципові зміни щодо забезпечення конкурентоспроможності підприємств. Таким чином, стратегічні завдання вимагають забезпечення конкурентоспроможності вітчиз-

няних підприємств на засадах інноваційності, що сприятиме генеруванню конкурентних переваг та зміцненню конкурентних позицій. Виходячи із цього, дослідження впливу інновацій на рівень конкурентоспроможності вітчизняних підприємств у сучасних умовах набувають усе більшої актуальності, оскільки недоліки в освоєнні та відборі інновацій зумовлюють економічну кризу та втрату конкурентоспроможності й відсталість вітчизняних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні питання щодо забезпечення конкурентоспроможності підприємств на основі впровадження інновацій є предметом дослідження багатьох науковців: І. Ансоффа, О.В. Ареф'євої, О.В. Виноградової, О.Є. Гудзь, П. Друкера, Т. Коно, К. Окенлендера, А.А. Пересади, М. Портера, П.А. Стецюка, А. Томпсона, Р.А. Фатхутдінова, Л.І. Федулової, Й. Шумпетера та ін. Але при цьому за межами наукових дискусій залишилося окреслення можливостей забезпечення конкурентоспроможності на клієнтоорієнтованій ціннісно-компетентній інноваційній основі, що висуває принципово нові вимоги до механізму управління конкурентоспроможністю на підприємстві та означає простір для подальшого розгортання наукових пошуків.

Мета статті полягає у розгляді теоретико-методологічних та практичних аспектів забезпечення конкурентоспроможності підприємств на засадах інноваційності, виявленні наявних проблем та обґрунтуванні методичного інструментарію щодо їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному економічному просторі спостерігаються зміни, що відлунюють нову інновацій для забезпечення конкурентоспроможності підприємства. Конкурентоспроможність підприємства вважається однією з найважливіших категорій економіки і характеризує можливість й ефективність адаптації підприємства до умов зовнішнього середовища. Ми вважаємо, що конкурентоспроможність – це агрегована характеристика компетентностей, цінності та конкурентних переваг, тобто тих активів і параметрів підприємства, які формують його позитивні відмінності перед суперниками у конкуренції. Тобто конкурентоспроможність підприємства – це його здатність формувати і використовувати систему знань, умінь і навичок

щодо продукування привабливого для споживача продукту, випереджуючи за часом теперішніх і можливих конкурентів. Вона базується на пріоритетному розвитку інтелектуальних ресурсів та інноваційного процесу підприємства і реалізується як спільний пролонгований досвід формування матеріальних і нематеріальних активів для генерування і збуту продукції задля залучення ресурсів споживача [10].

Ключовою категорією будь-якого інноваційного процесу є інновація, що в перекладі з англійської означає «введення нового», «оновлення». Під інновацією розуміють «застосування нової або істотно покращеної ідеї, товару, послуги, процесу чи практики, яка призначена для отримання кращого результату» [2, с. 130]. Взагалі даний термін був уперше введений Й. Шумпетером і Г. Меншем і в буквальному перекладі означає «втільнення наукового відкриття, технічного винаходу в новій технології або в новому виді виробу» [5]. Під інноваційним процесом розуміють процес, що спрямований на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоспроможних товарів і послуг [6].

На думку Р. Фатхутдінова, «система забезпечення конкурентоспроможності є методологією досягнення конкурентоспроможності кожного об'єкту» [12]. Однак для розгляду проблем забезпечення конкурентоспроможності підприємств такого визначення недостатньо, адже вітчизняні підприємства можуть пропонувати конкурентоспроможну продукцію неефективними засобами, які характеризуються високими енерго-, матеріалозатратами і трудоємкістю, низькою заробітною платою, невисокими прибутками. Праці С.Д. Сінка базуються на виокремленні таких критеріїв конкурентоспроможності підприємств, як дієвість (effectiveness), економічність (efficiency), якість (quality), прибутковість (profitability), продуктивність (productivity), якість трудового життя (quality of work life), інноваційність (innovation) [7, с. 103–107]. Більшість учених визнає ключову роль інноваційності в забезпеченні конкурентоспроможності підприємств. Велику роль у цьому відіграла праця П. Друкера «Інновація і підприємництво. Практика та основи», в якій він теоретично обґрунтував і навів практичні приклади значення впровадження інновацій для досягнення підприємством успіху на ринку [14, с. 272]. Отже, ключовим завданням кожного підприємства має вважатися забезпечення конкурентоспроможності на інноваційних засадах і створення для цього відповідних умов [9].

Продукція вітчизняних підприємств не користується попитом за кордоном, тому що не може конкурувати на світовому ринку. Тільки 1,5% вітчизняної продукції вважається конкурентоспроможною.

Для збільшення додаткової вартості у ринковій ціні продукції необхідно здійснити певні

заходи. Першим із них є створення новітнього продукту, якого ще немає на ринку і який за рахунок цього може бути конкурентоспроможним. Іншим заходом можна назвати створення конкурентних переваг наявного продукту, тобто їхню модернізацію. Отже, інновації – це інструмент досягнення абсолютної конкурентної переваги за рахунок засвоєння нових сегментів ринку, де ще не має значної частки конкурентів. Науковці виділяють такі типи інновацій: продуктові, технічні, технологічні, організаційні, економічні, управлінські [3, с. 206]. Усі вони впливають на конкурентоспроможність підприємства, але найбільший вплив мають продуктові, управлінські та технологічні інновації, тому, прагнучи забезпечити інноваційність на всіх рівнях, необхідно переглянути всі аспекти діяльності підприємства, а саме: стратегію, організаційний дизайн, швидкість освоєння інновацій, комунікаційні канали тощо. Можна зробити висновок, що взаємозв'язок інновацій та конкурентоспроможності чітко прослідковується.

Сучасними проявами конкурентних процесів можна вважати: встановлення ознак зміни її атрибутів; підвищення ролі споживачів; глобалізацію, фрагментування ринків; розширення горизонту і багатовекторність конкуренції; поширення процесу конвергенції; зростання попиту на інновації [10]. Нині споживачі надають перевагу всьому новому, і це впливає на діяльність підприємств. Вони повинні пристосовуватися до ринкового попиту. Для збільшення конкурентоспроможності підприємств слід бути активним учасником світового ринку високотехнологічних продуктів та інновацій.

Нині на забезпеченість конкурентоспроможності вітчизняних підприємств впливає низка гальмівних чинників, серед яких: [11, с. 3]: недостатність фінансових ресурсів та інформації щодо впровадження нових технологій; низький рівень попиту на інноваційну продукцію; небажання і слабка сприйнятливність підприємств до впровадження інновацій; низький рівень інноваційного потенціалу підприємств; нестача кваліфікованого персоналу; труднощі кластеризації, кооперації та інтеграції з іншими підприємствами; нерозвиненість інституту державно-приватного партнерства тощо.

Хоча тренди прибутковості підприємств в останні роки демонструють висхідний характер, основними причинами негативних фінансових результатів діяльності підприємств в Україні вважаються недосконалість та практична відсутність системи забезпечення конкурентоспроможності на засадах інноваційності. Забезпечення конкурентоспроможності має відбуватися на інноваційній платформі, сприяти підвищенню результативності виробництва і стимулювати його розвиток. На більшості українських підприємств даному і найважливішому аспекту приділяється недостатня увага [1, с. 256].

Цікаво, що інноваційна активність у підприємств за останні п'ять років не перевищувала

7,1%. У країнах Великої сімки кількість підприємств, які впроваджують інновації, становить 70–80% [13, с. 22]. Тобто немає підстав для висновку щодо формування стійкої тенденції переорієнтації вітчизняних підприємств на інноваційний шлях розвитку.

Аналіз передумов формування конкурентоспроможності підприємств доводить відсутність стійких джерел їх економічного зростання та проблематичність успішної реалізації заходів державного впливу через значну спонтанність і латентність шерегу економічних процесів.

Україна посідає 69-е місце за індексом конкурентоспроможного зростання (Growth Competitiveness Index), 83-тє місце з 99 країн – за індексом технологічного розвитку рівня (Technology Index), 52-е місце зі 134 – у сфері формування факторів інноваційного розвитку і 65-е – за осначеністю сучасними технологіями. Аналіз чинників рейтингу України за індексом глобальної конкурентоспроможності засвідчив падіння їх значень, що зумовлено втратою традиційних конкурентних переваг і, як наслідок, відсутністю сприятливих передумов конкуренції для вітчизняних підприємств.

Частка загального обсягу фінансування НДР у ВВП становила 0,77%, у т. ч. за рахунок коштів державного бюджету – лише 0,33%. Загалом основні джерела фінансування НДР в Україні розподіляються між державним бюджетом (понад 48%), бізнесом (30%) та іноземними донорами (близько 22%) [8].

Обсяг реалізованої інноваційної продукції становив лише 3,3% (1,5% реалізовано за кордон). Високі місця у світових рейтингах конкурентоспроможності займають лише ті країни, видатні здобутки яких зумовлені залученням саме інноваційного чинника: Фінляндія, Велика Британія, Нідерланди, Сінгапур, Японія, США, Південна Корея, Ірландія [4, с. 246]. Тобто для забезпечення конкурентоспроможності підприємства мають переходити від поодинокого освоєння інновацій до масштабного комплексного інноваційного процесу.

Аналітики акцентують увагу на чинниках низької інноваційної активності вітчизняних підприємств:

- домінуюча частка традиційних галузей (металургія, вуглевидобування, енергетика, основна хімія), які не є науково інтенсивними і не формують попит на НДР;

- деформація конкурентного середовища через значний рівень тінізації економіки;

- висока інфляція, коливання курсу, високі процентні ставки не створюють сприятливого інвестиційного клімату для НДР;

- відсутність рівних умов конкуренції на більшості ринків;

- наявні інструменти підтримки інновацій (інвестиційні фонди, технопарки, бізнес-інкубатори, центри трансферу технологій тощо) обмежені у фінансових можливостях та не мають кваліфікованих менеджерів;

- необґрунтованість рівня адміністративних послуг та складність дозвільних процедур;

- спотворені механізми розподілу і контролю та створення додаткових бар'єрів входження;

- для банків більш привабливим є кредитування інших видів підприємницької діяльності (торговельні операції, будівництво, операції з нерухомістю), відсутні стимули для підтримки НДР [15].

Загрозою для вітчизняних підприємств є не лише низька конкурентоспроможність продукції, але й імовірність так званого «системного відриву» від провідних країн через низьку здатність економіки до інновацій, зростаючу несумісність технологій, а також структурну кризу та інституціональну несумісність.

Керівники підприємств стримуючими чинниками, які перешкоджають їм освоювати інновації, називають цінові, інформаційні, ринкові, а також домінування сильних конкурентів та невизначений попит на інноваційні товари. Досить серйозною перешкодою вважають також занадто високі ризики та первинні витрати на інновації. Водночас, «щоб втримати конкурентоспроможну позицію, все більше підприємств розробляють нові бізнес-моделі, підкріплюючи свої нововведення стратегічним інструментарієм» [16, с. 2]. Виявлено поширення практики ігнорування нормативно-правової бази регулювання інноваційної діяльності, безсистемність і неузгодженість державних і галузевих програм, відсутність міжсекторальної і міжвідомчої взаємодії під час реалізації інноваційної політики та низьку ефективність угод із виробничою кооперацією. Узагальнення емпіричних даних щодо розмірів і віддачі інноваційних витрат, а також темпів інформатизації виробництва дали змогу отримати додаткові аргументи щодо формування стійких ознак стагнації інноваційної сфери і прогресуюче відставання інноваційного складника розвитку вітчизняних підприємств від розвинутих країн, що суперечить глобальній тенденції і свідчить про низький вплив чинника інноваційності на їх конкурентоспроможність. Дослідження кількісного впливу чинників інноваційного характеру на показники конкурентоспроможності підприємств з використанням кореляційно-регресійного аналізу підтвердили непослідовність процесів забезпечення конкурентоспроможності і безсистемність фінансування інноваційної діяльності, відсутність чітко сформульованих інноваційних пріоритетів і кореляції коштів вітчизняних і зарубіжних інвесторів із показниками виробництва інноваційної продукції. Узагальнення трансформаційних процесів демонструє відсутність значних позитивних тенденцій у конкурентному середовищі.

Водночас підприємства-лідери досягають конкурентних переваг завдяки інноваціям, шляхом використання як нових технологій, так і методів роботи, але після досягнення

переваг утримання їх стає можливим тільки шляхом постійних модернізацій, тобто безперервних інновацій. Таким чином, нині ключовою ознакою конкурентоспроможності стає її інноваційність, тобто здатність підприємства до безперервного розвитку, оновлення та змін діяльності на основі освоєння нововведень. Інноваційність також означає використання наявного потенціалу для подальшого розвитку, підвищення результатів та якості діяльності.

Інноваційність спирається як на процес удосконалення, відкриття нового, тобто на ефективне освоєння нововведень, спрямованих на оновлення технологій, техніки, організації виробництва та розроблення нової продукції, так і на проведення соціальних інновацій, спрямованих на ефективну зміну поведінки персоналу для отримання запланованих результатів. Саме поєднання всіх складників дає підприємству змогу не тільки вижити в умовах загострення конкуренції, але й досягти необхідного рівня конкурентоспроможності. Цікавим є погляд на інновації як важливий елемент формування стратегій, а також бізнес-моделей, які кореспондують із ними.

Особливо важливою проблемою вважається модернізація структур та принципів побудови сучасних бізнес-моделей, в яких особливу роль відіграють різні форми інновацій. Так, Hewlett-Packard отримує більшу частку прибутку на товарах, яких рік назад ще навіть не випускали. Microsoft: Windows '95 були запущені по всьому світу за один день [3]. Нова бізнесова реальність вимагає набагато більшої гнучкості. IT-гуру К. Келлі влучно зазначив: «Нині багатство генерується за допомогою інновацій». У світі, де технології, інститути та цінності зазнають корінні зміни, інновації – це переосмислення того, що потрібно робити, і створення заново самих продуктів та послуг. У результаті успішні стратегії інноваційного розвитку стають ключем до конкурентної переваги підприємства. Відсутність на вітчизняному ринку умов сприяння продуктуванню, поширенню та абсорбції інновацій, а також активізації використання інноваційної продукції призводить до наростання відтоку вітчизняних інновацій за кордон [10].

Проведені дослідження переконують у загостренні проблеми формування дієвого конкурентного середовища з одночасною необхідністю пошуку нестандартних підходів до формування методичного інструментарію забезпечення конкурентоспроможності підприємств на засадах інноваційності.

Забезпечення конкурентоспроможності підприємства на засадах інноваційності має бути зорієнтоване на цілеспрямований пошук і реалізацію ринкових можливостей, які відкривають перед підприємством нові горизонти. Логічним наслідком акцентування уваги на інноваційному складнику забезпечення конкуренції є використання всіх варіантів ціннісних інновацій як якісно нового поєднання технологічних,

цінових, витратних і психологічних аспектів діяльності, пов'язаних із максимізацією вигоди підприємства та його клієнтів.

Для забезпечення конкурентоспроможності підприємства на засадах інноваційності слід використовувати такі методичні інструменти: визначення пріоритетних напрямів інноваційної діяльності виходячи з мети і завдань базисних економічних стратегій підприємства; скорочення кількості ланцюгових управлінських рівнів задля прискорення процесу «дослідження – освоєння – виробництво – збут»; мінімізація термінів розробки та імплементації інноваційних проектів із використанням принципів паралельного й інтегрального вирішення інноваційних завдань. Методичний інструментарій передбачає акцент на управлінських інноваціях як комбінаціях ключових компетенцій. Дієвим методичним інструментарієм забезпечення конкурентоспроможності підприємства в межах сформованої концепції вважаємо імітаційне моделювання.

Значимість прогнозування змін зовнішнього середовища, економічної ситуації під час забезпечення конкурентоспроможності підприємства на засадах інноваційності полягає у виявленні майбутніх загроз і сприятливих можливостей, виключення несподіванок, а також пошуку нових конкуруючих технологій, виробів чи продуктів. Засадами побудови методичного інструментарію є: зміна пріоритетів у стратегічному управлінні; створення системи інноваційного управління; управління ризиками та змінами. Пріоритетами забезпечення конкурентоспроможності підприємства слід визнати формування ціннісних інновацій, поєднання проблематики стратегічного і антикризового управління, урахування життєвого циклу підприємства, стратегічну спрямованість усіх управлінських функцій. Саме використання такої логіки забезпечення конкурентоспроможності на засадах інноваційності надає можливість оптимально використати конкурентний потенціал підприємства.

Висновки. Забезпечення конкурентоспроможності підприємства узгоджується з концепцією безальтернативного інноваційного розвитку, яка базується на інтелектуалізації всіх сфер діяльності підприємства, глобальній експансії нововведень і полягає у формуванні вектору розвитку, що забезпечує інтелектуальне лідерство. Вона характеризується пріоритетом використання принципово нових технологій, переходом до виробництва високотехнологічної продукції, прогресивними організаційними й управлінськими рішеннями. Дослідження тенденцій, явищ і процесів забезпечення конкурентоспроможності підприємств дало змогу визначити методичний інструментарій виходячи з існування причинно-наслідкових зв'язків конкурентоспроможності та інноваційного ресурсу формування конкурентних переваг на основі продуктування, поширення та абсорбції інновацій,

а також переміщення домінанти забезпечення конкурентоспроможності в інноваційність креативної мережі. Об'єктивними передумовами нової парадигми методичного інструментарію щодо забезпечення конкурентоспроможності на засадах інноваційності є: скорочення життєвого циклу товарів за одночасного розширення їх номенклатури, швидкий розвиток інноваційних процесів і суттєве ускладнення технологій виробництва, актуалізація проблем нелінійного менеджменту та вміння продукувати нелінійні інновації, а також наростання значущості соціально-психологічних аспектів управління.

Основна ідея побудови методичного інструментарію – узгодження клієнтоорієнтованого ціннісно-компетентісного і ресурсного підходів на платформі інноваційності, що актуалізує проблематику продукування, абсорбції, поширення і використання інновацій, базується на низці сформульованих концептів і на прикладному рівні презентує інноваційний ресурс конкурентоспроможності як вартісний вираз ключових компетенцій – системи інтегрованих ресурсів, що акумулюються в матеріальних і нематеріальних активах та використовуються для отримання взаємної вигоди підприємства та його клієнтів.

Використання запропонованого методичного інструментарію щодо забезпечення конкурентоспроможності на засадах інноваційності дасть змогу, спрямовуючи діяльність підприємства на інноваційний розвиток, систематизувати інноваційні перетворення, організувати раціональну взаємодію всіх внутрішніх елементів системи, здійснювати контроль над інноваціями на підприємствах упродовж усього їх життєвого циклу, забезпечуючи конкурентоспроможність продукції, надання споживачам продукції з новими показниками високої ефективності та якості, зростання обсягів реалізації продукції.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Афанасьєв М.В., Гончаров А.Б. Економіка підприємства : [навч.-метод. посіб.] / М.В. Афанасьєв, А.Б. Гончаров. – Х. : ІНЖЕК, 2005. – 410 с.
2. Грозна В.В. Підвищення конкурентоспроможності економіки України як передумова співробітництва з ЄС / В.В. Грозна // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 11(29). – С. 130–134.
3. Гудзь О.Є. Роль інновацій щодо забезпечення конкурентоспроможності та ефективності підприємства / О.Є. Гудзь // Вісник ХНТУСГ. Економічні науки. – 2015. – Вип. 161. – С. 3–11.
4. Івченко В. Становлення та розвиток національної інноваційної системи України як передумови побудови конкурентоспроможної економіки держави / В. Івченко // Стратегія розвитку України. – 2007. – № 1/2. – С. 246–252.
5. Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика / За ред. Л.І. Федулової. – К. : Основи, 2005. – 552 с.
6. Наукова та інноваційна діяльність, інтелектуальна власність. Тлумачний українсько-російський словник / За ред. акад. Л.Г. Розенфельда. – Х., 2007. – 172 с.
7. Олексюк О.І. Прибутковість в управлінні результативністю діяльності сучасних компаній / О.І. Олексюк, Н.І. Дзюбенко // Фінанси України. – 2006. – № 12. – С. 101–112.
8. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник. – К., 2015.
9. Тананакіна Д.О. Проблеми національної конкурентоспроможності та пріоритети конкурентної політики в Україні / Д.О. Тананакіна. – К., 2000.
10. Тарнавська Н.П. Управління конкурентоспроможністю підприємств: теорія, методологія, практика / Н.П. Тарнавська. – Тернопіль : Економічна думка, 2008. – 570 с.
11. Трефилова І.Н. Развитие потенциала малого предпринимательства в условиях модернизации хозяйственной системы : автореф. дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.05 / И.Н. Трефилова. – СПб., 2012. – С. 3.
12. Фатхутдинов Р.А. Управление конкурентоспособностью организации : [учебное пособие] / Р.А. Фатхутдинов. – М. : Эксмо, 2004. – С. 201–202.
13. Шнипко О. Інноваційне становище України: проблеми та перспективи / О. Шнипко // Вісник Національного банку України. – 2008. – № 2. – С. 22–24.
14. Drucker P. Innowacja i przedsiebiorczost. Praktyka i zasady, PWE. – Warszawa, 1992.
15. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://erawatch.jrc.ec.europa.eu/erawatch/opencms/information/count...>
16. Jay L. Abraham MetaMorphic Innovation: a Power Tool for Breakthrough Performance / Jay L. Abraham, Daniel J. Knight // Strategy & Leadership. – 2000 – V. 28 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ergen.gr/files/Metamorphic_Innovation.pdf.